

ქეთევან ჯერვალაძე

საქართველოს ბიზანტინისტთა ეროვნული კავშირის წევრი,
დამოუკიდებელი მკვლევარი, საქართველო, თბილისი
k.jervalidze@mail.ru, 598 56 87 88

ნინო პეტრიშვილი

პრიორიტეტული დისპეტჩერიზაციის კორპორაცია
ლინგვისტიკა/საერთაშორისო ურთიერთობების ლიეიზონი, აშშ,
ninele.petriashvili@gmail.com, +15713578852

რამდენიმე გრეციზმი, ლათინიზმი და სემიტოზმი ქართულ გვარებში

მოკლე შინაარსი

ავტორების მიერ წარმოდგენილ სამეცნიერო სტატიაში განხილულია სამი ქართული(მეგრული) გვარის სავარაუდო ეტიმოლოგია, მათ შესახებ დამატებულია ახალი მასალები:

1. გვარი სტვილია: არსებულ ინფორმაცია, რომ გვარი ქართული სიტყვა სტვირიდან უნდა მომდინარეობდეს (ნ. ჯომედავა), გავრცობილია იმიტომ, რომ დამატებულია ძველბერძნული სემანტიკური ერთეული στῦλ-ος -სტულ-ოს, რომელიც სემანტიკურად და ჟღერადობითაც ახლო დგას ქართულ (მეგრ.) გვართან. როგორც კვლევაში ნაჩვენებია ქართულ და ბერძნულ სიტყვასაც უნდა ჰქონდეს ერთი წარმომავლობა: Beside στῦλος stands in IndoIran. Av. *stū-na-* m., *stu-nā* f., Skt. *sthū-nā* f.

(on *n* Mayrhofer *Mél. d'indianisme* [Paris 1968] 509 f.) `pillar`with suffixal *Ln-* variation (Benveniste *Origines* 43); the basic verb is in Greek represented by στῦω (s. v.). Here also with diff. ablaut σταυρός and στοά (s. vv.). Cf. further στῦπος.

- The length of the vowel is rather difficult with the proposed etymology; I rather suspect that the word is of Pre-Greek origin Page in Frisk: 2,813; დამოწმებულია სხვა დიდი ლექსიკოგრაფებიც ბეეკესი, ფრისკი, ბაზინიოტისი.

სტატიაში ახსნილია ინდო-ევროპული სიტყვის ქართულ სივრცეში შემოსვლისას მომხდარი ფონეტიკური პროცესებიც.

2. გვარი სალია: არსებულ ინფორმაციას, რომ გვარი უნდა მომდინარეობდეს ებრაული საულიდან (ნ. ჯომედევა) დამატებულა მისი წარმომავლობის სხვა ხუთი შესაძლებლობაც, რომელთაც არანაირი ფონეტიკური კანონები ხელს არ უშლის, იქნას გაზიარებული, ვრცლად კი განხილულია მისი შესაძლო კავშირი რომაულ ქურუმთა კოლეგიის სახელთან - **სალიები I Salii, orum m [salio II], ანუ ასეთივე კავშირი ლათინურ ზმასთან**

II salio, salui (ii), saltum, ire .- 1) прыгать, скакать . სტატიაში მოცემულია ლათინური ზმნის ეტიმოლოგიაც: PIE *sh2l-ie/o- 'to jump', *sh2l-to-. IE cognates: Olr. saltraid 'to trample', MW

sathar 'trampling' < *sat-tro-[^] W. satkru, Bret, saotran 'to soil'; Skt. pr. sisarsi

[2s.act.], sisrate [3p.med,] 'to flow, run, hurry5

< PIE *seL; Gr. δλλομα 'to jump'

3. გვარი გერია: ითვლება, რომ ეს გვარი უნდა მომდინარეობდეს ან ქართული (მეგრ.) გერიდან -მგელი, ან ქართული სიტყვიდან გერი - მოყოლილი შვილი, ცოლის ან ქმრის მიერ. (ნ. ჯომედევა). სიტყვა გერი (gēr) დღეს ქართულში ებრაული წარმომავლობისადაა მიჩნეული (ლერნერი, ბინიაშვილი).სტატიაში ფართოდაა განხილული გვარის სწორედ ებრაული **გერიდან** მომდინარეობის საკითხი; გერ ძირი თვითონ ბიბლიაშია დადასტურებული: I ეზრ. 8, 2. Γηροαμ/Гирсам (Гершом), ძვ. ქართ. **გერსონ**-ს, ახ. ქართ. **გერშომ**.

ავტორები სწორედ ამ ებრაულ (სემიტურ) ძირთან აკავშირებენ სხვა ქართულ გვარებსაც: გერსამია, ჯერვალძე.

მკვლევრებს საკუთარი მოსაზრების ნათელსაყოფად მოჰყავთ უამრავი ლექსიკური და სხვადასხვა კატეგორიის ფაქტობრივი მასალა.

საკვანძო სიტყვები: ონომასტიკა, სტვილია, სალია, გერი, გერია, გერსამია, ჰეროსტრატე, ჯომედევა.

Ketevan Jervalidze
Georgian National Committee of Byzantine Studies,
Independent Researcher, Tbilisi, Georgia,
k.jervalidze@mail.ru, 598 56 87 88

Nino Petriashvili
Priority Dispatch Corp.
Linguist/Liaison for International Affairs, USA,
ninele.petriashvili@gmail.com, +15713578852

SEVERAL GRECISMS, LATINISMS, AND SEMITISMS IN THE GEORGIAN FAMILY NAMES

Abstract

The purpose of this study is to analyze the etymology of three Georgian (Megrelian) family names; The authors have added new materials to the existed findings.

1. The last name Stvilia: the opinion of the family name “Stvilia” being originated from the Georgian word “stviri” (სტვირი/სტვირო) – pipe, wind instrument is developed further by bringing into discussion the Ancient Greek semantic unit “στυλ-ος ὄ” “სტვლ-ოს” which semantically and phonetically stands very close to the Georgian (Megr.) family name. According to the findings of this research, Georgian and Greek words “στυλ-ος ὄ”/ სტვირო” should share the same origin: “Beside στυλ-ος stands in Indoiran. Av. *stū-na-* m., *stu-nā* f., Skt. *sthū-nā* f. (on *n* Mayrhofer *Mell. d'indianisme* [Paris 1968] 509 f.) ‘pillar’ with suffixal *Ln-* variation (Benveniste *Origines* 43); the basic verb is in Greek represented by *στώ* (s. v.). Here also with diff. ablaut *σταυρός* and *στοά* (s. vv.). Cf. furt her *στύπος*.

The length of the vowel is rather difficult with the proposed etymology; I rather suspect that the word is of Pre-Greek origin Page in Frisk: 2,813;” The authors reference other significant lexicographers such as Beekes, Frisk, and Babiniotis. The article explains the phonetic process this Indo-European word experienced when entering the Georgian semantic space.

2. The last name Salia: according to the current data, the family name “Salia” originates from the Hebrew word “Saul” (N. Jomedava); however, the

authors explore five other possibilities in the article. No phonetic rules can prevent these possibilities from being shared by other scientists. The authors extensively explore the possible connection to the college of Romaic priests/priestess “Salii”: “I Salii, orum m [salio II]” or similar relation to the Latin verb “II salio, salui (ii), saltum, ire. 1) to jump, leap“. The article explores the Latin etymology as well: “PIE *sh2l-ie/o- 'to jump', *sh2l-to-. IE cognates: OIr. saltraid 'to trample', MWSathar 'trampling' < *sat-tro-^ W. satkru, Bret, saotran 'to soil'; Skt. pr. Sisarsi [2s.act.], sisrate [3p.med.] 'to flow, run, hurry’ < PIE *seL; Gr. δαλομα 'to jump'.”

3. The last name Geria: the family name “Geria” is assumed to have derived either from the Georgian (Megr.) word “geri” (გერი) - wolf or the Georgian word “geri” (გერი) - stepson/stepdaughter (N. Jomedava). The word “გერი” (gēr) in Georgian currently is considered to be of Hebrew origin (Lerner, Biniashvili), and it is closely examined in the article; The root “ger” is attested in the Bible: “1 Ezr. 8, 2. גֵּרְשֹׁם/Gershom/Гѣршом (Гершом), Old Georgian “gerson-s” (გერსამ/გერსონ-ს), New Georgian “Gershom” (გერშომ)”.

The authors also connect other Georgian family names გერსამია/Gersamia, ჯერვალძე/Jervalidze to this Hebrew (Semite) root “gēr”.

The researchers demonstrate multiple factual materials of lexical and other categories.

Key Words: Onomastica, Stvilia Salia, Geria, Gersamia, Jomidava, Herostratus.

შესავალი. საქართველოს ისტორია მხოლოდ ისტორიული ფაქტებით როდია დაწერილი, ის იწერებოდა და იწერება ონომასტიკითაც. წარმოდგენილი სტატია წლების განმავლობაში ძველბერძნულიდან ძველების თარგმანისას თუ სხვა სტატეებზე მუშაობისას ნაგროვები მასალების ჩვენეული გააზრებაა მსოფლიო და გეოპოლიტიკური ომების გათვალისწინებით; იმპერიებს მოჰქონდათ საკუთარი ლექსიკონი, რაც ილექებოდა დამხვდურთა ცნობიერებასა და ლექსიკაში...

კვლევის მეთოდები. საკითხის კვლევისას ვიყენებთ თანამედროვე ონომასტიკაში აპრობირებულ მეთოდებს. ქართული ლექსიკოლოგიური მონაცემების გვერდით გამოყენებულია უცხოური ლექსიკოლოგიური ისტორიული, ეთნოგრაფიული მასალაც...

მიზანი. სტატიის მიზანია, წარმოდგენილი ქართული ონომასტიკური ერთეულები ამ კუთხით, გლობალური თვალსაზრისითაც იქნას ნაჩვენები, როგორც ხალხთა შორის ურთიერთობებისა და გავლენების მაგალითები, როგორც ზოგად კულტუროლოგიური პროცესი. ამ უმცირესი შესავლის მერე გადავდივართ პირდაპირ ქართული გვარების განხილვაზე.

მსჯელობა.

ქართული (მეგრ.) გვარი სტვილია

გვარი ქართველ პოეტ ლიდა სტვილიასი (1938-1016). ამ გვარის შესახებ ნიკოლოზ ჯომედავას აქვს ასეთი მონაცემები: სტვილია – სტვირ-ი ქართული ხალხური ჩასაბერი ინსტრუმენტი სტვირი (ქეგლ). მომდინარეობს სტვილ - ია მეტსახელისაგან (მარტვილი, ხუნწი) (ჯომედავა, 1996: 137).

ჩვენ ჩავიხედეთ ქეელ-ში, რომელშიც სტუ ფორმანტი გახლავთ განხილული:

ქართ. სტუ- ნე-სტუ „არტერია; ვენა“; ნე-სტუ -ფერდი „ფილტვი“
მეგრ. შვიტ- მი- შვიტ-ია „ცხვირი“
სვან. შტ. ნე-შტ-რ-ალ „ნესტოები“

ქართული და მეგრული მასალა კლიმოვის შეპირისპირებულია და ადდგენილი ლაზურ-ქართული ერთიანობის დონეზე. ქართული და სვანური კი შეუპირისპირებია გ. დეეტერს.

ფუძე ქართული ენიდან ლაზურის გამოყოფის დრო კი ორი გამოკვლევით სხვადასხვანარად არის დათარიღებული.

გურიაში გი გვქონია სიტყვა **შტვირი**, კოდში გაკეთებული მილი, საიდანაც გასული წყალი ბორბალს ხვდება და აბრუნებს (დლონტი, 1975, II.).

ჩუხუას აზრით, საერთო ქართველურში გვქონდა * სუიტ-ინ „სტვენა“, *სუიტ-ირ – „სტვირი“ არქეტიპები (ჩუხუა, 2008: 485).

ანუ სიტყვას მთელ ქართველურ სივრცეში აქვს მილის მნიშვნელობა, რითაც ხორციელდება სუნთვა.

სვანურში თვითონ სიტყვა სტვირს აქვს სამი მნიშვნელობა 1. მილი; 2. სტვირი- საკრავი ინსტრუმენტი; 3. თოფის ლულა.

სტუირ (-იმ, -ალ ბზ., -ალ ლშხ.), სტუირ (სტურარ \ სტუირარ ბქ., -ალ ლნტ.) 1. მილი. ჯუინალდ ლიც ოყალი სტუირარალმუ ხადხ ლუკუარ (ბზ.) - ძველად წყალი თიხის მილებით ჰქონდათ გადმოგდებული. ეჯარს ხარენახ ლიც სტურარმუ ლეყე (ბქ. 199) -

- იმათ წყალი მიღებით ჰქონიათ გამოყვანილი. 2. სტვირი, სალამური. სტუირს ქალაქს ხუიყდიდ (ბზ.) - სტვირს ქალაქში ვყიდულობთ.

3. ლულა (თოფისა). ბაბას ქოხ წმინდაუბ თოფი სტუირალ (ლშხ.) - პაპას თოფის ლულეები გაუწმენდია. კნინ. სტუირილდ ბზ., სტუირილ ლშხ., სტუირილ ბქ., ლნტ. ლააშემე ჭყინტდ სტუირილდ (ბზ. 46) - ბიჭმა სალამური დაუკრა.

• სტელ ზს., სტგრიალ ბზ., სტელ ბქ., სტგლ, სტგრიალ ლშხ., სტელ, სტგრიალ ლნტ. -ჭეჟა.

თეფიშ სტელ ჩუ ლგგან (ბქ.) - თოფის ჭეჟა ისმოდა (იდგა). თოფს ლირუნლთე სტგლ ათანდა (ლშხ.) - თოფმა გათენებისას იჭეჟა (ჭეჟა გაადინა) (თოფურია, ქალდანი, 2000).

ფონეტიკურად ს. ქართ. რ და >სვან. ლ პროცესი სვანურშიც ცნობილია (ჩუხუა, 2002-2003: 22) მაგრამ სტვირი სწორედ რ-თანხმოვნითაა სვანურში და სწორედ ის თავდაპირველი შინაარსი დევს, მილის, ლულის. სიტყვაში ჩასაბერი ინსტრუმენტის ფუნქცია უფრო გვიანდელ პერიოდს უნდა მიეკუთვნებოდეს.

მეგრული სიტყვას - სტვირი - ამ ფორმით არ იცნობს (ქაჯაია II, 2002), სტვირის მნიშვნელობით გამოყენებული ლექსემების შესახებ მეგრულში იხ. (შენგელია, 2013: 69).

სტვირი მცირე ზურნა (საკრავთან ნახე дурна (შავთ. 94) (ჩუბინაშვილი, 1961).

სტვირი სულხან-საბასთან

[სტვ.ნ. სტუნა].

სტვ. ნ. ისტვნიდა; შტრ. ვისტუნანი].

სტვირი² {18, 22 გამოცხ.}

L. ჭუფელო B.

Turk. ზურნა ZAaBE.

Arm. ფუქს ZAaB, პუკუ Cb.

(18, 22 გამოცხ.) სასტვინავი ZA.

18, 22 გამოცხ. B. განუმარტავია CDE. (ორბელიანი, 1993).

სტვირი შესულია ძველი ქართული ენის ლექსიკონშიც. ილია აბულაძე უთითებს ფსალმუნის Ⴀ რედაქციას, Ⴁ (გიორგი მთაწმიდელისეულ რედაქციაში) სტვირი შეცვლილია საყვირით: ფს. 46, 6. უფალი ჳმითა **საყვირისათა-σάλπιγγος**. სალპინგის გვაქვს

საყვირის შესატყვისად ბერძნულში: (დან. 3.7; II ნემტ. 7, 6) (აბულაძე, თბილისი: 1973).

სტვირის შესატყვისის ბიბლიის ბერძნულ ტექსტებში ყოფილა ბერძნული ავლოსიგ- ὁ ἄυλις, რაც ივანე ჯავახიშვილს აქვს პირველად მითითებული სათანადო მასალებზე დაყრდნობით. მას მოყვანილი აქვს სტვირის განსხვავებული სახელებიც: ფმტვირი, შტვირიც (ჯავახიშვილი, 1990: 169-170). ფრაგმენტულად მოღწეულ ხანმეტურ სახარებაში არც სტვრი ჩანს, არც საყვრი (ხანმეტი ტექსტები, 1984), მაგრამ საყვრი ჩანს მათეს სახარების ყველა რედაქციაში - მათ. 24, 31 (იმნაიშვილი, 1986).

ანუ ვიგებთ, რომ X საუკუნეში მაინც სიტყვა **სტვრი** უკვე გამოიყენება და ის თარგმანში ენაცვლება ბერძნულ **ფორმინგსა და ავლოსს**.

ილია აბულაძის ლექსიკონში **სტვნვა ნიშნავს** ზვერვასაც, დაზვერვას და მოყვანილია მაგალითი ოშკური ბიბლიიდან, ასევეა მცხეთურ ბიბლიაშიც: „რამეთუ აღვიდა **მბერავი პირისა შენისაჲ (ἐσαγγελισμένον)** განმარინებელი ჭირისაგან. მოიმსტურე გზად, მოიმტკიცე წელი, განმწნდი ძალითა ფრიად“ O ნაუმ 2, 1; **აქვეა:** აგრეთვე **მიმოდასტუანვა** - მიმოხედვა, აქეთ-იქეთ ყურება: მიმოდაისტუანვიდა იესო (მრ. 5, 32 C). მაშინ ინფორმაცია ხომ საყვირითა და ცეცხლითაც გადაიცემოდა? ამავე დროს მზვერავს უნდა მოეტანა პირველი ინფორმაცია. ჩვენი აზრით, ასე უკავშირდება სტვენა, დაზვერვას და სიხარულისაგან ხტუნვასაც - **სტვლობას:** განვიდნენ და სტვლობდნენ (ხტოდნენ), ვიათარცა ხბონი, განტევებულნი საბელისაგან“; სტვნვა ი/უ: გისტვნევდით თქუენ და არა ჰროკვიდით (მ. 11, 17; ლ. 7, 22). (აბულაძე, 1973).

ანუ ავიდა მთაზე „**მბერავი პირისა შენისაჲ**“ - აღნიშნავს **მზვერავს და კარგი ამბის მაცნეს**. („ვეფხისტყაოსანში“ გვაქვს: „**დარაჯა**“); უძელეს ხანაში **მზვერავებს სხვადასხვა მეთოდებთან ერთად ექნებოდათ საკუთარი ეპოქის შესატყვისი ხელსაწყოებიც შორ მანძილზე მხედველი - ჭოგრიტი, სათვალთვალო მილი**.

ჩვენ, რა თქმა უნდა, ამ დიდ მეცნიერებთან საკამათო არაფერი გვაქვს. მაგრამ არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ სულ ამ გეოგრაფიულ გარემოში ვცხოვრობდით ჩვენ და არგონავტების ლაშქრობის შემდეგ მაინც ძალიან ძლიერი იქნებოდა ბერძნული გავლენა ლიხს იქით, ხოლო ირანული - ლიხს - აქეთ. ძველბერძნული და

ირანული კი ორივე ინდო-ევროპული ენაა. გასათვალისწინებელია ბერძნული და ირანული კოლონიზაციის ბუნებაც, დამპყრობლების ეთნოფსიქოლოგია, ჩვენიც ეთნოფსიქოლოგიაც.

და მართლაც, ძველბერძნულ ლექსიკონში არსებობს სემანტიკური ერთეული **στῆλος** ὀ., რომელიც დროის სხვადასხვა მონაკვეთში ქართულად შეიძლება გადმოსულიყო შემდეგი ჟღერადობით: სტული, სტვილი, სტვირი, სტილი.

ვნახოთ ამ ძველბერძნული სიტყვის სემანტიკური ველი:

στῆλος ὀ

1) столб, подпора, колонна-ბოძი, სვეტი, საყრდენი (στῆγες ს.სახურავი, საფარი (Aesch), სახლი, საფლავი)

στῆλοι πυρός NT. — огненные столпы ცეცხლოვანი სვეტები

2) перен. устойчив ბურჯი, საფუძველი, опора -დასაყრდენი, საბჯენი, ბურჯი;

λόμων πατρῶων- მშობლიური სახლი Eur.; σ. სვეტი, და ἔδραϊαμα -სიმტკიცე NT.) I ტიმ. 3, 15. (ქ. ჯ.).

3) свая, брус- ძელი, ხიმინჯი (σ. Στογγύλος Polyb. მრგვალი, სვეროსებრი) (Дворецкий, 1958).

დავაკვირდეთ ბერძნულ ლექსიკონს. პირველი ძველი ავტორი, რომელთანაც **στῆλος** ὀ დამოწმებულია, ეს ესქილეა- (-VI-VII). ამ ავტორთან სიტყვას აქვს ბოძის სვეტის, საყრდენის მნიშვნელობა, ხოლო ბერძნული წარმომავლობის რომაელ პოლიბიოსთან (- 203 – 120) სიტყვა გადადის მომიჯნავე სემანტიკურ ველში: მრგვალი, სვეროსებრი, ცილინდრული), ანუ იძენს მილის, ლულის შინაარსს.

ქალბატონ ლიანა კვირიკაშვილს თავის დოკუმენტირებულ ბერძნულ-ქართულ ლექსიკონში მოჰყავს შემდეგი მონაცემები:

στῆλος, ου, ὀსვეტი – χείρε, πύρινεστυλε, ὀδηγάντουცἔνσκότει გიხაროდენ, სუჭტო ცეცხლისაო, წინამძღუარო ბნელისათაო (Ag. 143, ქ. 10); οἷα στῆλον ἐξοἰσῆραοἰν ვითარცა სუჭტი ზეცით გარდამოდგომილი (მინ. ერმ. 413 D); ἐγώἔσπερέασα τοὺς στῆλους ἀπῆς. მე დავამტკიცენ სუეტნიმისნი (ფსალ. 74, 4); ἐνστυლ νεφέλης ἐλάλει πρὸς ἀπῆς - სუეტითა ღრუბლისაწთა ეტყოდა მათ (ფსალ. 98, 7); Ἡμέρας με νένστυ λφνεφέλης δεἰξαἰσῆραοἰς τῆν ὀδὸν დღისი

სუეტითა დრუბლისაჲთა უჩუენებდა მათ გზასა (გამ. 13, 21); სუეტი (ეფ. დღ. 11, 21; ფლავ. 291, 2) (კვირიკაშვილი, 2007).

გამოდის, რომ ამ მასალის მიხედვით, ძველბერძნული **στῦλος**, **οσ**, **ὶ** მხოლოდ სიტყვა **სვეტით** გადმოიცემოდა ქართულად მეთაე საუკუნემდე და მერეც.

ბერძნული სიტყვის ეტიმოლოგია ასეთია: მომდინარეობს ინდო-ირანულიდან. Av. *stū-na-* m., *stu-nā* f., Skt. *sthū-ṇā* f.

მანფრედ მაირჰოფერის (Manfred Mayrhofer (1926 – 2011) (ინდო-ირანული ენების სპეციალისტი) აზრით, მომდინარეობს ინდო - ირანული Av. *stū-na-* m., *stu-nā* f., Skt. *sthū-ṇā* f. (on *n* Mayrhofer *Mél. d'indianisme* [Paris 1968] 509 f.) pillar' (ბოძი, სვეტი) l-n სუფქსით (ემილ ბენვენისტი (Benveniste *Origines* 43) 1902-1976), წყარო 43); მისი ფუძე დანახულია ბერძნულ ზმნაში **στῦ** (s. v.). აქ ასევე დიფერნც. აბლაუტით დასაშვებია **σταυρῆς** Hom., Thuc., Xen.; (кол მარგილი, პალო, სარო; - ჭოკი, ლატანი; ხიმინჯი; 3 ჯვარი - დასჯის იარაღი ძველ რომში T-ს მსგავსია, კიდევ **στιά** გალერეა კოლონადებით, პორტიკი 2. პურის ბელელი 3. სამხედლო მანქანა ალყისთვის(s. vv.). Cf. ამას გარდა, **στῦπος** – (ჭოკი, ხარისა, ლატანი, ჯოხი). მასალა მოყვანილია ფრისკის ლექსიკონიდან - **Page in Frisk: 2, 813** (მაირჰოფერი: <https://translate.academic.ru/%28στῦλος/el/xx/>)

ბერძენი ეტიმოლოგისტი ბაზინიოტისი არქ.**στῦλος**_ ს ინდო-ირანული წარმომავლობისად მიიჩნევს და აკავშირებს ძველბერძნულ ზმნასთან **Ἰστημι/ἵσταμαι (Μπαμπινιωτη, 1998: 1690)** - დადგმა, დაყენება. ზმნას **ოცდარვა მნიშვნელობა აქვს (Дворецкий, 1958)**...

στῦλος-ის ამ ბერძნულ ზმნასთან ერთობაზე მიუთითებს **ბეეკესიცი (Beekes, 2010: 1417)**

მაგრამ სანსკრიტი იცნობს მსგვს ზმნას **ठ** *stu* [*stu*] (U. pr. *stauti*, *stāviti/stuté*, *stuvīte* – II; fut. *stāvīṣyāti*, *stoṣyāti/staviṣyáte*, *stoṣyáte*; pf. *tuṣṭāva/tuṣṭuvé*; aor. *ástavīt*, *ástauṣīt/ástītṣṭa*; pp. *stutá*) 1) хвалить, восхвалять; 2) воспевать. (Кочергина, 1987:752).

ჩვენი აზრით, ქართულ სივრცეში უნდა მომხდარიყო ორი სიტყვის ბერძნული **στῦλος** -სვეტის ან Skt. *sthū-ṇā* f. და ასევე Skt. **ठ** *stu* [*stu*] (U. pr. *stauti*, *stāviti/stuté*, *stuvīte* – II; fut. *stāvīṣyāti*, *stoṣyāti/staviṣyáte*, *stoṣyáte*; pf. *tuṣṭāva/tuṣṭuvé*; aor. *ástavīt*, *ástauṣīt/ástītṣṭa*; pp. *stutá*) 1) хвалить, восхвалять; 2) воспевать - ქების,

შესხმის, სტვენის (Кочергина, 1987:752, 755). შემდეგ მაცნის შინაარსების ერთმანეთთან დაკავშირება

მართლაც, სტვირი არის ხის მოკლე და ღრუ ღერო, რომელიც უსტვენს, მაგრამ დამზადებამდე ის არის უბრალოდ ღერო, ბოძი, თოფის ლულაც, რადგან ლულა აუცილებლად აღნიშნავს სვეტის შიგნით სიცარიელეს. ეს კარგად ჩანს სვანურში, გურულში. ირანისტ მზია ანდრონიკაშვილთან არც სტვრი ჩანს და არც **სტვნვა** (**ანდრონიკაშვილი, 1966**).

ჩვენი აზრით, **Av. stǵ-na- m., stu-nā f.**, მისი განვითარებითაც შეიძლება მიღებულიყო სტვირი: **სტვნვა/სტვენა > სტვინი > სტვირი**. **მეგრ. სტვილი რ>ლ პროცესით - ჩასაზერი მილი**.

რაც შეეხება **ნ>რ** ფონეტიკურ პროცესს, გვაქვს ქართ. ჩენჩ-ო > სვან ჩერჩ (ჩუხუა, 2002-223: 2021), მაგრამ რამდენად არის ეს პროცესი - სტვირი > სტვილი - მეგრულში დადასტურებული? როგორც მერაბ ჩუხუა წერს, **რ -ს** რეფლექსებიდან აღსანიშნავია (**რ>ლ**) ალოფონები სვანურში. აქედან **რ>ლ** სპორადულად ზანურშიც იჩენს თავს: ქართ. გორა > ზან. გოლა; ქართ. ქვირითი > ზან. ქვილითი (გვარი ქვილითაია) (ჩუხუა, 2002-2003: 22). ამავე დროს ცნობილია ზოგადი ფონეტიკური კანონზომიერება, ნებისმიერი **A > b** გადასვლა ვარაუდობს **b > A** პროცესსაც. (ჩუხუა, 2002-2003: 24). სტვინვადან შეიძლება სტვირის (**ნ>რ**) მიღება და შემდეგ მეგრულ გარემოში (**რ>ლ**) პროცესი. ანუ ბერძნულ ზუსტ ანალოგიას რომ თავი დავანებოთ, არც ქართ. სტვრიდან მეგრ. სტვილ-ის მიღებას არ აზრკოლებს არანაირი ფონეტიკური კანონი.

სტვრი, როგორც ვთქვით, შესულია „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში“. ილია აბულაძე უთითებს ფსალმუნის **Ἦ** რედაქციას, **Ἦ** (გიორგი მთაწმიდელისეულ რედაქციაში) სტვირი შეცვლილია საყვირით: ფს. 46, 6. უფალი წმითა **საყვრისათა-σάλπιγγος**. სალპინგისი გვაქვს საყვირის შესატყვისად ბერძნულში: დან. 3.7; II ნემშ. 7, 6.

რაც შეეხება **στῆλος**-ის გამარტივებულ ვარიანტს **სტილს**, ეს სიტყვა ლექსიკონების მიხედვით, ძველ ქართულში არ ჩანს, რადგან ცვილოვანი დაფების პრაქტიკა საქართველოში არ ყოფილა (დანელია, სარჯველაძე, 1997: 259) და ახალი ქართულის კუთვნილება უნდა იყოს, ალბათ, რუსულ < ფრანგულ < ლათინური გზით შეთვისებული გრეციზმი. ის შეტანილია ქართულ უცხო სიტყვათა

ლექსიკონში (ჭაბაშვილი, 1989). ლათინურში სტილს (stilus i m.) ციცირონისა (-106)—43) და ჰორაციუსის (-65-27) დროს უკვე აქვს თანამედროვე გამოთქმა და გრაფიკულადაც გადმოცემულია i-თი (Дворецкий, 1975).

„სტილოს“ ბერძნულად ერქვა ბრინჯაოს ჯოხს, რომლითაც წერდნენ გასანთლულ ფიცარზე. ჯოხს ერთი ბოლო წვეტიანი ჰქონდა და იგი ფანქრის მაგივრობას ასრულებდა. მეორე ბოლო კი – ბლაგვი. როდესაც დაწერილის შესწორება უნდოდათ, ბლაგვი ბოლოთი შლიდნენ ფიცარზე დაწერილს და შემდეგ ხელახლა წერდნენ. რომაელები ხშირად ამბობდნენ „ჯოხი (სტილი) ხშირ-ხშირად შეატრიალო“, – და ეს ნიშნავდა მოწოდებას, რომ ნაწერი დროზე შეესწორებინათ (გაჩეჩილაძე, 1977: 63-68).

ანთროპონიმ სტვილიას ვარიანტები, ჩვენი ვარაუდით, უნდა იყოს, გვარები: სტურუა, სთურუა და სტურიძე; სტურუ - ქალის საკუთარ სახელად - დაფიქსირებული აქვს ალ. ღლონტს. მთითებულია ასპინძის რაიონი (ღლონტი, 1986).

ამრიგად, ბატონი ნიკოლოზ ჯომიდავას თვალსაზრისი გვარ სტვილიასთან დაკავშირებით, არათუ მისაღები, სწორი გვგონია. მხოლოდ ის დავამატეთ, რომ მეგრ. სტვილი თუ უშუალოდ ბერძნულიდანაა შემოსული, ის ბიზანტიური პერიოდის ნასესხობა უნდა იყოს, როდესაც **ს** ბგერა თვითონ ბიზანტიაში გამოითქმოდა **ჯ** -**ვიე**-დ და ქართულშიც შესაბამისად გადმოდიოდა **ჯ**-**ეთი**, ან საბერძნეთის იმ კუთხის დიალექტიდან უნდა მომდინარეობდეს, სადაც მისი ლაბიალიზება ბიზანტიურ პერიოდზე ადრე დაიწყო. მოგვიანო პერიოდში, მეთორმეტე საუკუნიდან, ბერძნულის კვალად საქართველოში ეს **ს** ბგერა, ქართულად **ჯ**-**ვიე**, გამარტივდა და იქცა **ი** -**დ** (მახარაძე, 1978: 9-21). მაგრამ ლათინური ენის მონაცემებით, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ამ **ს** -ს **ი** -დ ქცევა, უფრო ადრეული ფაქტია, ქრისტემდე I საუკუნის.

ასე რომ, ჩვენი მოსაზრებით, ქართული გვარი სტვილია შეიძლება ქართულის გზითაც იყოს, გადასული მეგრულში, სვანურიდანაც, მაგრამ უკვე ანთროპონიმად, რადგან საზოგადო სიტყვად არ ჩანს ამ ფორმით მეგრულში და ამავე დროს ფონეტიკური პროცესიც ქართ. რ> მეგრ. ლ დადასტურებულია. შესაძლოა, ეყრდნობოდეს ბიზანტიური პერიოდის გრეციზმსაც - **στυλιος** -სტკლ-ოს-საც. ქართულში კი მართლაც აღმოსავლური გზით უნდა იყოს,

შემოსული და ორი სიტყვის შერევასთან უნდა გვექონდეს საქმე: sthū-nā/ stu [stu] სტვინა/სტვენა>სტვრი/სტვრი. გვარ სტვილიას ექვივალენტია ქართული გვარი მესტვირიშვილი.

ლათინიზმი

ქართული (მეგრ.) გვარი სალია (ცნობილი კალისტრატე სალიასი (199-1986)). არსებული ინფორმაცია.

ნიკოლოზ ჯომედავას ვერსია: სალია. სალ-ი რკინის წაწვეტებული ნაჭერი, დამხმარე ხის გაჩეხვა-გაპობაში. ლესალე (წალ. რ); სარფი (ბათ. რ.); მოხსენიებულნი არიან სკურდის მთაში 1845 წელს შემკობილი ჯვრის წარწერაზე. სალი შეიძლება იყოს სავლია საკუთარი სახელისგან შდრ. ქართულ სუფიქსიანი გვარები: სალიაშვილი, შავლაძე (<შალაძე/სავლაძე) (ჯომიდავა, 1996: 133). გვაქვს გვარი სალაძეც. გვარი სალია შეტანილი არ არის იაკობ ახუაშვილის წიგნში (ახუაშვილი, 1999).

გვარ სალიას წარმომავლობის შესახებ შეიძლება თანაბრად დაშვება იმისა, რომ

1.ის მომდინარეობს ქართული სიტყვა სალ-ი-დან, რომელიც განუმარტავია სულხანთან: სალი

მაღალი ტინი, კლდე, ZAB. მაღალი კლდე და ტინი CD. განუმარტავია:

სოფელი სალიეთი ყოფილა ჭიათურის საქალაქო საბჭოს ტერიტორიაზე და ის ნამდვილად ქვასთან, მარმარილოსთანაა დაკავშირებული; ყოფილა მთა სალოც რაჭის ქედის კალთაზე (სსსრ გეოგრაფიული სახელების ლექსიკონი, 1987: 89).

გვაქვს „ვეფხისტყაოსანში“: ლახვრად გულისა **სალისა!**“ ამ სახელწოდების ტოპონიმი **-სალი-** არსებულა სომხეთში ვაიოც ძორის პროვინციაშიც **Салли**

[https://ru.wikipedia.org/wiki/Салли_\(Армения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Салли_(Армения))

ხორვატიაშიც ყოფილა, ტოპონიმი სალი, სენეგალში ქალაქი სალი - „დასავლეთ აფრიკის მარგალიტი“...

სალია (ესკ. და ზასკ. Zalla) — ყოფილა ქალაქი და მუნიციპალიტეტი ესპანეთში, შედის ბასკეთის ავტონომიური გაერთიანების ბისკაიის პროვინციის ლას-ენკარტასიონესის კომარკის შემადგენლობაში (National Statistics Institute Municipal Register of Spain of 2022 — 2022. T. 90, 1,235).

ყოფილა პოროვნებაც, პალაუს პრეზიდენტი ლაზარუს ეიტარო სალიუსი (ინგლ. Lazarus Eitaro Salii (1936-1988) (https://ru.wikibrief.org/wiki/Lazarus_Salii).

კიდევ მრავალი მაგალითის მოყვანაც შეიძლება, თუ რამდენად გავრცელებულია ეს ანთროპონიმი როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში. და ისიც ბუნებრივი იქნება, თუ მათ ზუსტად ერთნაირი შინაარსი და ერთნაირი წარმომავლობა არ აღმოაჩნდებათ.

2. ბიბლიური სალადან (შალახი) ძველი ქართულით -სალაჲ (ლუკ. 3. 35).

Сала [евр. Шелак, возм., "копье для метания"], сын Арфаксада, предок Иисуса Христа (Быт 10:24; 11:12-15; 1Пар 1:18; Лк 3:35) (Нюстрем, 1998).

Сала (евр. «отпрыск». «произрастание», «потомок», Быт. X, 24; XI, 12—15; 1 Парал. I, 18, 24; Лук. III, 35) — благочестивый патриарх, сын Арфаксада, сына Симова, отец Евера; жил после потопа 460 лет (https://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ/Сала,_патриарх).

თუ დავაკვირდებით, ორივე ებრაული გამნარტება ანთროპონიმ სალას სემანტიკისა არ დგას შორს ერთმანეთისაგან: შუბი, შვერილი, გამონაზარდი, შთამომავალი და უახლოვდება ქართულ-მეგრული სალის მნიშვნელობას - რკინის წაწვეტებულ ნაჭერს, დამრეცს - (სოლს) (ქეელ). ჩუხუას მიერ კი დამატებულია იჩქერიული მასალაც (ჩუხუა. 2008: 468).

Шела - персонаж из Книги Бытия и Корана. Он сын Арпакшада и отец Евера. Он умер в возрасте 433 лет.

По оценкам тех, кто верит в его существование, он жил с -2281 по -1817 год.

Сала (Шелак), отец Евера (Быт. 10:24; Лук. 3:35) (Нюстрем, 1998), ბაბილონის გოდლის მშენებლობის დროს იყო.

3. სავლედან, რაც ებრაული საულიდან მომდინარეობს ოღონდაც ბერძნული გზით, რადგან სიტყვა გადმოცემულია ს-თი და არა შ-თი; **საული** (ებრ. **שׁוּלַי**, **შაული**; ბერძნ. **Σαουλ**) და ნიშნავს ოდолженный [у Бога] ღვთის მიერ გამოთხოვილი, საჭირო.

4. შესაძლოა, მოდიოდეს სვანურიდან, სადაც ის, **შაულ**, მამალ ფუტკარს ნიშნავს: შაულუ შალუ (შშ, შრ); იყო კიდევ ხანმოკლე დინასტია შავლიანებისა (868-887) მაშინდელი აფხაზეთის სამეფოში.

5. შესაძლოა, შავლაძე მომდინარეობდეს შავრადანაც, რაც ირანიზმია და ნიშნავს შავს.

სალი - ანთროპონიმად (მამაკაცის) დაფიქსირებული აქვს ალ. ლლონტსაც ბორჯომის რაიონში, ხოლო ქალის სახელად სალია გვხვდება ფშავსა და სვანეთში (ლლონტი, 1986).

ჩამოთვლილი ხუთივე მოსაზრებიდან, ფონეტიკური კანონები არც ერთს არ უქმნის პრობლემებს. მაგრამ ფონეტიკური კანონების გარდა, არის სხვა გარემოებაც. ქართული გვარი სალია შეიძლება იყოს ლათინიზმი. რადგან საუკუნეთა განმავლობაში საქართველოს შავიზღვისპირეთში იდგენენ ბერძნულ-რომაული ლეგიონები. ხან არაგვის კარსაც იცავდნენ. ლათინური ენა კი რომის იმპერიის სახელმწიფო ენა იყო იმპერატორ იუსტინიანე დიდამდე (530-565); არსებობდა პირადი კონტაქტები. რელიგიური დღესასწაულები და გასაკვირი არ არის, ქართველებს გადმოეღოთ სახელი სალია, როგორც გადმოიღეს მაგალითად ანთროპონიმი ლიპარიტი (ჯერვალიძე, პეტრიაშვილი, 2015). ბევრი სხვა სიტყვა, მერე კი იწარმოვა მისგან გვარი. შეიძლებოდა სხვადასხვა ენობრივი სივრცის სიტყვის შემდეგ აღრევა და გამრავალშინაარსიანება.

ვინ იყვნენ რომაელი სალიები?

სალიები (მბტომიარენი, მოფერხულენი, მოცეკვავენი) იყვნენ ომის ღმერთ მარსის ძველი რომაელი ქურუმები. ისინი იყოფოდნენ ორ კასტად, თითოში 12 კაცით (Salii Palatini პალატინის სალიები და Salii Collini ანუ კვირინალის ბორცვის მიხედვით, ან Agonales კოლინის, ანუ აგონალის სალიები). პალატინური სალიების დაარსება მიეწერება საბინ ნუმა პომპილიუსს (Numa Pompilius (-753-674), რომის მეორე მეფეს, მშვიდობისმყოფელს, რომის შვიდ - ბორცვთაგან ერთზე, დღეს ქალაქის ყველაზე ძველი ნაწილია. მასვე უკავშირდება წმინდა ფარების (ancilia) ლეგენდაც. ერთი მათგანი, ზეციდან ნუმას ჩამოუვარდა ხელში. დანარჩენი 11 კი მისი მიხედვით დაამზადეს. აი სწორედ ამ 12 ფარის დაცვა ევალებოდა 12 ქურუმს, რომლებმაც პალატეუმის ბორცვზე მყოფობის გამო მიიღეს პალატინის სალიების სახელი. მეორე კოლეგია დაუარსებია რომაელ ტულუს ჰოსტილიუსს (Tullus Hostilius) — რომის მესამე მეფეს. (- 710 -641) და ჰქონდათ სალოცავი კვირინალის ბორცვზე, რომის ბორცვთაგან უმაღლესზე. ორივე კოლეგია დამოუკიდებლად არსებობდა საკუთარი რიტუალური წიგნებით.

სალიები ირჩეოდნენ მხოლოდ პატრიცების გვარიდან, აუცილებლად დედითაც და მამითაც პატრიციები (per confarreationem.), რიტუალური ქორწინების შედეგად შობილნი. სალიელთა მსხურება იყო სიკვდილამდე. კოლეგიაში მსახურებას იწყებდნენ მშობლების სიცოცხლეში და ის შეუთავსებელი იყო მაგისტრატურაში მსახურებასთან და თუ რომელიმე სალია სხვა სამსახურს დაიწყებდა, გამოდიოდა ქურუმთა კოლეგიიდან. სალიები იყოფოდნენ უფროსებად და უმცროსებად. კოლეგიას სათავეში ედგა მაგისტრი. მის შემადგენლობაში იყო მოფერხულეთა უფროსი, კორიფე (praesul_). ლაშქრობის დაწყებისას მხედართმთავრები შედიოდნენ მარსის წმიდათაწმინდაში და ღვთიური ფარები მოძრაობაში მოჰყავდათ. შემოდგომით საბრძოლო სეზონის დასრულებისას ფარებს თავის ადგილზე აბრუნებდნენ. 1 მარტს, როდესაც ფარი ზეციდან ჩამოვარდა, იწყებოდა პროცესია, რომელშიც მონაწილეობდნენ სალიები, სამხედრო ფორმაში გამოწყობილნი. 24 მარტამდე იმართებოდა კიდევ რამდენიმე დღესასწაული, შემდეგ მარსის კულტი დუმდებოდა 19 ოქტომბრამდე. ბოლოს ავენტინაზე სრულდებოდა განსაკუთრებული რიტუალი და ფარებს აბრუნებდნენ თავის ადგილას. ნუმას დროს შემოღებულმა ჰიმნებმა შეინარჩუნეს არქაული ფორმა და მოგვიანებით თვითონ ქურუმებიც ძლივს იგებდნენო. იმპერატორების ეპოქაში სალიები აღსაყდრებული იმპერატორების ქურუმები და სალაროს მცველები ყოფილან. სალიების კოლეგიები არსებობდა სხვა ქალაქებშიც: ალბაში, ტუსკულანუმში, ლივინიაში, ანაგნიაში და კავშირში იყო მარსის საბრძოლო ხასიათთან. რაზე მიუთითებს უძველესი რელიგიური რიტუალური ცეკვა და ის ბერძნული პირიხას (*πυρριχιοσ ან πυρριχη πυρριχιοσ πυρριχη* -დან) საომარი ცეკვის მსგავსი კრეტელების და სპარტელებისა იარადით (Обнорский, 1890-1907; https://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ/Салии,_жрецы).

სალიების შესახებ ცნობებს გვაწვდის დიდი ბერძენი ბიოგრაფი პლუტარქეც, რომ ამ ქურუმებს სალიები ეწოდათო იმ სამოთრაკიელი თუ მანტინიელი სალიას პატივსაცემად, რომელმაც მათ ეს სამხედრო ცეკვა ასწავლა ან ამ ცეკვის ფორმის გამო, ხტუნვას რომ ჰგავდაო (Плутарх, 1990: 140-141).

სემანტიკური ერთეული სალ-ი ლათინურ ლექსიკონში:

I Salii, orum m [salio II]

სალიი, «плясуны», «прыгуны», две древних жреческих коллегии, из 12 патрициев каждая, посвящённые Марсу (Mars Gradivus), хранительницы священных щитов (ancilia); жрецы старшей коллегии назывались S. Palatini, а младшей— S. Agonales или Collini; во время праздников в честь Марса (1, 15 и 19 марта) они исполняли военные пляски и древние песнопения (ахамента) Vr, L, Я, C, V etc.

II salio, salui (ii), saltum, ire

прыгать, скакать (passibres saliant PM); спрыгивать (de muro L; in aquas O): sal (или mica salis) saliens Tib, H подпрыгивающая (на огне) соль (благоприятная примета); 2) биться, стучать (cor salit Pers); пульсировать (vena Salit O); подёргиваться (supercilium salit Pt); 3) бить ключом (aqua saliens PJ); 4) (о животных) покрывать (ovis salitur O) (Дворецкий, 1975).

ლათინური ზმა **salio, salui (ii), saltum, ire** ინდოევროპული წარმომავლობისადაა მიჩნეული:

Pit. *sal~je- 'to jump', *salto- 'jumped',

PIE *sh2l-ie/o- 'to jump', *sh2l-to-. IE cognates: OIr. saltraid 'to trample', MW

sathar 'trampling' < *sat-tro-[^] W. Sathru...

Michiel de Vaan, 2008: 535). აღნიშნულია ლათინურ ზმნა II salio-ს კავშირი ბერძნ. ზმნასთან. ἄλλομαι 'to jump' -ხტუნვა

https://books.google.ge/books?id=ecZ1DwAAQBAJ&pg=PA535&lpg=PA535&dq=Pit.+*sal~je+%27to+jump%27,+*salto+%27jumped%27,&source=bl&ots=jBmZkhmBA&sig=ACfU3U3zDhCuYn-OIPBsPcf60X1oKYSHwg&hl=ka&sa=X&ved=2ahUKEwjgwfW-kbuCAxUL_rsIHY0JCAMQ6AF6BAgKEAM#v=onepage&q=Pit.%20*sal~je-%20'to%20jump'%2C%20*salto-%20'jumped'%2C&f=false

ზმნა დღევანდელ იტალიურშიც არსებობს და გვარიც არის - Salio, საკმაოდ გავრცელებული. ესპანურსა და პორტუგალიურშიც ყოფილა მომიჯნავე სემანტიკით ეს ზმნა სალირ-ეს ფორმით და ნიშნავს წასვლა-გასვლას: **Salir de la casa**- სახლიდან გასვლა. (ინფორმაცია მომარადეს ქალბატონმა ლალი ბურდულმა და დუჩო ლიმბერტიმ Duccio Limberti. უღრმესი მადლობა მათ დახმარებისთვის.

ძველ ბერძნულშიც, გარდა ზმნისა ἄλλομαι 'to jump' -ხტუნვა არსებობს საზოგადო არსებითი სახ. *σάλη (დორ.) σάλαι მღელვარება (Aesch.) ჰეროდოტეს თანახმად, ქალაქიც ყოფილა - Σάλη.

ამავე ძირიდანაა დღეს ჩვენთვის კარგად ნაცნობი სიტყვა სალოსიც: **σάλος ἶ** - მღელვარება, მერყეობა 2. ზღვის ღელვა 3. რყევა, არეულობა 4. ღუზის ჩასაშვები, რეიდი (Дворецкий, 1958).

ჩვენი აზრით, აქ სემანტიკის გადანაცვლებაა უნდა გვეკონდეს მომიჯნავე ველზე.

რაც შეეხება ქართულ მონაცემებს:

სალი (ქეგლ) - 1. პიტალო, ფრიალო, მაღალი (კლდე) 2.(გადატ.) მაგარი, ურყევი, შეუდრეკელი სალი (გული); 3. (სპევ.) მაგარი, მყარი (ნივთიერება, შენადნობი) (ქეგლ)

სალი ძველი ქართული ენის ლექსიკონში არ გვაქვს. თუმცა გვაქვს სიტყვა სალტე/სავლტე, რომელიც ლათინურიდან უნდა მოდიოდეს და ნახტომს ნიშნავს (აბულაძე, 1975).

ხევს. სალი - ფეხის ტერფი. (სიბრტყის გამო ხომ არ ჰქვია?).

ხევს. სალ-ს ფეხის ტერფს, „ქაჩაჩის ქვემო ნაწილი“ ენათმეცნიერი მ, ჩუხია აკავშირებს საერთო სინდურ *ლ'- არქეტიპთან - „ფეხი“, რომელიც დაღესტნურშიც გადმოცემულია სიტყვით: **შალი „ბარკალი“**. სემანტიკური კორელაცია ფეხი>ქაჩაჩი, ბარკალი მეცნიერს კანონზომიერად მიაჩნია (ჩუხუა, 2017.).

ჩვენ კი მოკრძალებულად აღვნიშნავთ, რომ სადაც ფეხია, იქვეა სიარული და ხტუნვაც.

ხევსურულ ლექსიკონში გვხვდება კიდევ:

სალი - სლიპი, ძალიან გლუვი იხ. გასალდების

გასალდების - მოილიპება გასლიპდება (ჭინჭარაული, 2005).

ანუ სალი კლდე ყოფილა ისეთი კლდე, რომელსაც არ აქვს არანაირი შვერილი, ფეხის მოსაკიდებელი; ადამიანთან დაკავშირებით, კი ისეთი ადამიანი, რომელსაც ვერანაირად ვერ მიუდგები.

სალა (ქიზიყ.) ბრტყელი, მრგვალი რიყის ქვა სალაობის სათამაშო (ს. მენთეშ.); ქვა სამღერელი (სათამაშო) საბა; თხელი და მრგვალი ქუა სასროლი ვეგთა და მისთანათა სათამაშოთა (ნ. ჩუბ.; დ. ჩუბ.);

(რაჭ)კლასობანას სათამაშო პატარა, ბრტყელი ქვა (ლაგვანთა, ი. თავაძე)

სალაობა (ქიზიყ., მთიულ., თუმ.) სალის თამაშობა.

(დლონტი, 1975).

ქვა (სალა) ერთი უჯრედიდან („ბოსტნიდან“) მეორეში გადასატანი; თუ ქვა ხაზზე შერჩა, მოთამაშე „ჩაჭრილია“. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან კუთხეებში გვაქვს თამაშობა „კინკილაობა“, „სალაობა“, „ლიპარიტი“, სვანეთში - „კირინკაჩხვ“, ან „ჭირინჭვა“) - საბავშვო თამაში, ცალ ფეხზე ხტუნვა-სირბილი. ზოგჯერ დაჭერო-ბანას თამაშისას ერთი ბავშვი ასკინკილა დასდევს დანარჩენებს დასაჭერად; ზოგჯერ ორ გუნდს შორის იმართება შეჯიბრება ასკინკილათი სირბილში. თამაშობენ ასეც: მიწაზე დახაზავენ 8 ან 10 უჯრედს და ასკინკილა ხტომით, ფეხის წვერით გადააქვთ ბრტელი ქვა. გამარჯვებულად ის ითვლება, ვინც ბოლომდე „ჩაუჭრელად“ გავა. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დამოწმებულია თამაშის სხვა ვარიანტებიც. ცნობილია აგრეთვე ასკინკილას უფრო ძველი სახეობები. ასკინკილათი ხტუნვა ხშირად გამოყენებულია სხვა ქართულ თამაშებშიც - დამარცხებულის „დასჯისას“ (შიშნიაშვილი, 1958: 65; დოლობერიძე 1975, 635).

ამრიგად, ძველბერძნულ, ლათინურ ქართულ მონაცემებს თუ შევაჯერებთ, დავინახავთ შემდეგს:

ბერძნ. ხტუნვა, მღელვარება, მოძრაობაში მოყვანა,

ლათ. ხტომა, ცეკვა, როკვა გალობის თანხლებით, როდესაც სალიები ფარებს, შუბებით ახმაურებენ;

ქართ. ბრტყელი, გლუვი, მრგვალი რიყის ქვა (ფარივით), რომელსაც სალაობის თამაშობისას იყენებენ. სალაობის თამაშში შედის ხტუნვაც სხვადასხვა ფორმით. ანუ ქართულ ენაში ერთიანდება: რაობა-ქვა; ფორმა-ბრტყელი/მრგვალი; დანიშნულება - გამოიყენება თამაშობა სალაობისას, სხვადასხვა სახეობის ხტუნვებისას. ეს შინაარსები ერთმანეთთან კავშირს არ გამორიცხავს;

ასე, რომ, ჩვენ გვარის ლათინიზმიდან მომდინარეობაზე თავს ვერ დავდებთ, მაგრამ მაინც ამ იდეას უფრო ვემხრობით.

სემიტიზმი - გერია

გერია გერი: 1. მოყოლილი შვილი 2. გერი (კოლხ. მგელი გერული ტოპონიმი ჭოლა (ჩხრ. რ). ვფიქრობთ, გერია გვარ-სახელი ქართული გერადის ადეკვატი უნდა იყოს - წერს ნიკოლოზ ჯომიდავა (ჯომიდავა 1996: 47).

გერა, როგორც ანთროპონიმი მოყვანილია ახუაშვილთანაც, მითიებულია გვ. 76. თუმცა მითითებულ ადილას არ გვხვდება

(ახუაშვილი, 1999: 76) **გერ** სემანტიკურ ერთეულზე პირველად ყურადღება გაამახვილეს ენათმეცნიერებმა კ. ლერნერმა და ლ. ბინიაშვილმა. მათ მოიყვანეს დიდძალი მასალა ამ სიტყვის შესახებ ჩვენი ლექსიკოგრაფების შრომებიდან და ხაზი გაუსვეს მის ორ მნიშვნელობას: 1. ქორწინებისას თანმოყოლილი შვილი, რომელიც ძველ ქართულში უკვე დადასტურებულია იპ. რომაელის ქრონიკების თარგმანში; 2 ნაგერალი დაუთესველად მოსული.

სიტყვა გერის სემანტიკური წყაროს დადგენას მიუძღვნეს მათ თავიანთი წერილი, რომელშიც მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ქართული **გერ**-ის წყარო გახლავთ ებრაული גֵר (სემიტური), რაც მოსულს, ებრაელთა შორის დასახლებულ უცხო ტომის შვილს აღნიშნავს. ამ ძირს აქვს აგრეთვე პროზოელიტის, ახლად მოქცეულის მნიშვნელობა. ამ შესანიშნავ წერილში სიტყვა **გერის** მნიშვნელობა მიმოხილულია თითქმის ყველა ბიბლიური მაგალითის მიხედვით, თუმცა არაფერია ნათქვამი მის ანთროპონიმად ქცევის შესახებ. ლერნერი, ლ. ბინიაშვილი, 1991: 38, 46). გერი სიტყვა დადასტურებული არ არის ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში (ლლონტი I, 1975), სამაგიეროდ უხვადაა წარმოდგენილი ნაგერა და ნაგერალი (ლლონტი II, 1975). ჩვენ ეს სიტყვა - **გერი**-სოფლიდან გვაქვს გამოყოლილი.

ილია აბულაძის ლექსიკონში, არც გერი გვაქვს, არც ნაგერალი, თუმცა, სიტყვა მწირის სინონიმთა ჩამონათვალში ვხედავთ სიტყვა გერსაც (აბულაძე 1973); ძველი ქართული ენის შეერთებულ ლექსიკონში კი მოცემულია სიტყვა გერიც და ნაგერალიც ი. აბულაძეზე მითითებით, თუმცა, ეს ლექსიკონი დოკუმენტირებული არ არის. ძველი ქართული სიტყვა გერი და ნაგერალი არ დასტურდება ძველ ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებშიც (გოგუაძე, სარჯველაძე, შანიძე, 2007); ასევე ქართლის ცხოვრებაში (ქართლის ცხოვრების სიმფონია-ლექსიკონი I-II, 1986.)

გვაქვს სულხან-საბასთან (ორბელიანი, 1991). ჩუბინაშვილთან (ჩუბინაშვილი 1961); გვქონია სოფელი **გერი**, ცხინვალის რაიონში (სსსრკ გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 1987) და დღესასწაული **გერისთობაც**, რომელიც სოფელ გერში იმართებოდა წმინდა გიორგის სახელზე (ლლონტი, 1975) გერების - ხიზნების -**მოსულთა წმინდა გიორგი?**

ძველი აღთქმა იცნობს უკვე საკუთარ სახელად ქცეულ გერს: **Гирсам** (Гершом), «пришелец в чужой земле» უცხო ქვეყანაში მისული; შვა ქალმა ვაჟი და უწოდა მოსემ სახელად **გირსამ / გერშომი**, რადგან თქვა: „**მდგმურად ვიყავი უცხო ქვეყანაში**“, ანუ **უცხო ქვეყნის მფარველობაში ვიყავი, უცხო ქვეყნის მონა ვიყავი** (გამოსლვ. 2:22). **Первый сын Моисея от Сепфоры** (Исх. 2:22; 18:3; 1 Пар. 23:15) (Нюстрем, 1998); გამოსლვათა წიგნის ყველა ქართულ რედაქციასა და ხელნაწერში (OB, AK, C, S) შესაბამის ადგილას დადასტურებულია ანთროპონიმი **გერსამ**, როგორც სეპტუაგინტაში **Γηροσαμ**: **მწირ ვარი მე ქვეყანასა უცხოისა (წიგნნი ძუელისა აღთქმისანი Ih., 1989, 306-307; მცხეთური ხელნაწერი, 1981, 367)** - სხვა ქვეყანაში მისული ვარ. ეს ინფორმაცია მოყვანილი აქვთ ლერნერსა და ბინიაშვილსაც, მაგრამ უფრო მის სემანტიკას ექცევა ყურადღება, ვიდრე ანთროპონიმობას.

ასევე, ბიბლია, I ეზრ. 8, 2. ბაბილონიდან იერუსალიმში დაბრუნებულ, გადმოსახლებულ სახლთა შორის ასახელებს ფინეზიანებიდან ვილაცას, ძვ. ქართ. **გერსონ**-ს (მცხეთური ხელნაწერი 1981: 420) ახ. ქართ. **გერშომ** -ს (ბიბლია, 1989). სეპტუაგინტა **Γηροσαμ** -ს, მაგრამ ამ ორივე სახელის შინაარსი ბიბლიის **ენციკლოპედიკტებთან გაიგივებულია** (Нюстрем, 1998; Ринекер, Майер, 1991). ებრაელებს სხვა სიტყვაც ჰქონდათ მისულის აღსანიშნავად. ეს იყო სიტყვა ებერი და ებრაელი, რომელიც გულისხმობდა მდინარე ეფრატის მიღმა მცხოვრებს, ანუ შუამდინარელს, იქედან მოსულს (Нюстрем, 1998; Ринекер, Майер, 1991):

სეპტუაგინტას შესაქმის, **Гев. 14:13**-ში აბრაამი იწოდება არა ებრაელად, არამედ **Αβρααμ τῷ περᾶτι** - აბრაამი, დასავლეთიდან მოსული; ἢ **περᾶτι γῆ** - უკიდურესი დასავლეთი; ძველქართულ ბიბლიაში: მიერ კერძო **O**; აბრაამს წიაღსა **CB, AS** -აბრაამს, დასავლეთიდან მოსულს. **τῷ περᾶτι**-ში იგულისხმება სიტყვა **γῆ**-ც, მიწა. ერთად კი გამოვა: **უთხრეს აბრაამს, დასავლეთის მხრიდან [ეფრატის გაღმა მიწიდან მოსულს]; უთხრა აბრაამს წიაღ, სადა იგი მკვდრ იყო (მცხეთური ხელნაწერი, 1981: 68)**

წიაღ - გაღმა, იმ მხარეს, გამოღმა, ამ ხარეს (აბულაძე, 1973).

ἢ περᾶτι- **περᾶα** ზმნიდან, რომელიც გადასვლას, გადმოსვლას ნიშნავს.

აქედან უნდა იყოს რუსული **пират** - მეკობრე.

ცხადია, ძველ ქართულ ბიბლიაში ებრაელიც არის დადასტურებული (აბულაძე, 1973).

გამოდის, რომ შუამდინარეთიდან მისულს პალესტინაში ერქვა ებრაელი, რომელიც დროთა ვითარებაში იქცა ეთნონიმად. მოსულ/მისულის გადმოსაცემად კი შემდეგ გამოყენებულ იქნა უკვე: **Гирсам** (Гершом), ქართულად **გერსამ-იც**.

სწორედ ეს ახალი მასალა, გაკვრით ნახსენები ლერწერისა და ბინიაშვილის სტატიაში, გვსურს ჩვენ გამოვკვეთოთ.

გერ ფუძე მხოლოდ ებრაული არ არის. ის დასტურდება ფინიკიურშიც როგორც საზოგადო სიტყვად, ასევე საკუთარი სახელების შემადგენლობაში. ფინიკიური ანთროპონიმები თითქმის ყველა იყო კომპოზიტი, რომლის პირველი ან მეორე ნაწილი აუცილებლად გამოხატავდა ღმერთის სახელს მაგალითად: ბაალის, ასტარტეს (აშტორეტ-ის), მელკერტის; ამათგან პირველობა ბაალს ეკუთვნოდა:

- ადონ-ბაალი - ბაალი უფალია
- სამარ-ბაალი - ბაალი გვიცავს
- ჰანი-ბალი ბაალი მოწყალეა
- ბაალ- აზარე- ბაალი გვეხმარება
- ურუ-მელქი - მელქი ნათელია
- ნამ-მილკატი- მილკატი მოწყალეა...

მონური დამოკიდებულება ღმერთისადმი გამოიხატებოდა ისეთი სიტყვების დართვით, როგორებიც იყო, აბდ-მსახური-აბდი-ბაალი- მონა ბაალისა; ამატ მოსამსახურე (ქალი); გავიხსენოთ „აბდულ მესია“ - მონა მესიისა; ღვთისადმი უფრო მეტად დამამცირებელი მდგომარეობის გამოსახატავად გამოყენებული იყო სიტყვა ძალლიც (კელბ); უფრო ნაკლებად გვხვდება კომპოზიტი საზოგადო სახელ **გერ-ის** მონაწილეობით: მსახური, მფარველობაში მყოფი, მონა (Иллюстрированная история религий“, 1899: 248-250).

ძველი საბერძნეთის ისტორია იცნობს პროვნებას - ჰეროსტრატე, ფინიკ.: **გერ აშტორეტ - ასტარტეს მსახური**, ასტარტეს მფარველობაში აყვანილი, მონა ასტარტესი, ashtart-Ger, კომპოზიტის მეორე ნაწილში მოქცეული **გერით**. გვინდა, არ გვინდა, უნდა გავიხსენოთ ცნობილი **ჰეროსტრატე ეფესელი**, რომელმაც გადაწვა არტემიდეს სახელგანთქმული ტაძარი ეფესოში ალექსანდრე მაკედონელის დაბადების ღამეს, -356 წელს; მართალია,

ეფესო ბერძენთა ქალაქი იყო, მაგრამ იქ სხვა ერის შვილებიც ცხოვრობდნენ, ხოლო ქალაქგარეთ სულ ადგილობრივი მკვიდრნი, რომელთაც დიდი კეთილგანწყობა არ ჰქონდათ ბერძენებისადმი... ბუნებრივია, ქალაქ ეფესოში ფინიკიელებსაც ექნებოდათ საკუთარი ტაძრები. სავარაუდოდ, ცნობილი ჰეროსტრატე ეფესელი, სახელის მიხედვით, ბერძენი კი არა, წმინდა ფინიკიელი უნდა ყოფილიყო, ან შერეული ქორწინების ნაყოფი, ასტარტეს/ აშტორეტის მოშურნე მსახური და მას, ბერძენთა სახელგანთქმული ტაძრისადმი შურით აღვსილს, ისიც მაშინ, როდესაც -387 წლის კორინთოს ომის შემდეგ ქალაქი ეფესო სხვა მცირეაზიულ ბერძნულ ქალაქებთან ერთად სპარსეთისთვის იქნა გადაცემული, ხელსაყრელი სიტუაციიდან გამომდინარე, პროტესტის ნიშნად, უნდა გადაეწვა ეფესოს ქალღმერთ არტემიდესადმი მიძღვნილი ტაძარი და არა, **ნებისმიერი გზით ისტორიაში მოსახვედრად. ეს ჩვენი მოსაზრებაა**, გამაგრებული ბერძენი კოლონიზატორების მიმართ მსგავსი დამოკიდებულებით ანტიოქიასა და ალექსანდრიის შემოგარენშიც (Тарн, 1948: 190).

გერ-აშტორეტის/ჰეროსტრატეს სახელი შემოინახა ძველმა ბერძენმა ისტორიკოსმა თეოპომპოსმა - Θεοπομπος (-IV). ერთმანეთისთვის ტაძრების დანგრევისა და გადაწვის არაერთ პრაქტიკას იცნობს რელიგიის ისტორია, მაგალითად, სუზის მოშურნე ქრისტიანმა ეპისკოპოსმა აბ(ვ)დიამ გადაწვა ცეცხლთაყვანისმცემელთა ტაძარი, რომლებსაც ბერძნები პირეოსებს ეძახდნენ (Феодорит Кирский, 1993: 212-214), აბულ -კასიმმა კი გადაწვა 914 წელს ჩვენი სვეტიცხოველი...

ჰეროსტრატეს სახელი მერე გამოიყენა ვაჟამაც ილიას მკვლელების აღსანიშნავად; რუსეთშიც იყო ამ დროს პოპულარული, მერე ლენინსაც კი გამოუყენებია (Ашукин, Ашукина, 1955: 121). იმ დონეზე ყოფილა ხმარებაში, რომ ულამაზო ქცევისათვის გვარიც კი უწარმოებიათ ამ ანთროპონიმისგან - ჰეროსტრატოვი, ავესალომოვის გვერდით (ახუაშვილი 2, 1999: 99). ფინიკურში გერ ფუძე **გერ-აშტორეტის** გარდა, აწარმოებდა შემდეგ ანთროპონიმებს:

გერ-ბაალ - ბაალის ქვეშევრდომი, ბაალის მფარველობაში მყოფი, მონა ბაალისა;

გერ-მელკერტ-მელკერტის მფარველობაში მყოფი, მელკერტის ქვეშევრდომი, მონა მელკერტისა.

გერბაალი განსაკუთრებით ხშირი უნდა ყოფილიყო ბაალის ქურუმთა და მსახურთა შორის. სიტყვა გერბაალი "Gerbaal," დადასტურებულია კირბეთ - კეიაფას ოსტრაკონზეც (Olive Pits and Alef-Bets: Notes on the Qeiyafa Ostrakon:

<http://ralphriver.blogspot.com/2010/03/olive-pits-and-alef-bets-notes-on.html>).

რუს ავტორს, იგორ ბეზრუკის (Безрук Игорь Анатольевич - Болеслав Игрин) აქვს რომანი „ჰამილკარ ბარკა“, რომელშიც ქურუმი სწორედ გერბაალის სახელს ატარებს (http://samlib.ru/b/bezruk_i_a/hb5.shtml).

ამრიგად, ფინიკიური გერ ფუბე, ბიბლიაში მომიჯნავე სემანტიკურ სივრცეშია გადასული. წინ წამოწეულია უფრო მისვლის, მიყოლის მნიშვნელობა, ვიდრე მფარველობაში აყვანილის, ან მონის. ქართულად კი უფრო კარგად ჩანს შინაარსი: ვიღაც სხვა, უცხო, რომელიც მფარველობაში ან ქვეშევრდომობაში აჰყავთ. უცხო, სხვა ქვეყანაში ყოფნა, მაშინაც გარკვეული საკანონმდებლო ნორმებით რეგულირდებოდა, როგორც დღეს.

გერ ძირი შემდეგ ქართულ გვარებში გვაქვს: გერია, გერამე (წ. ჯომიდავა), ჩვენი აზრით კი, ის უნდა დასტურდებოდეს შემდეგ გვარებშიც: გერსამია, გერვალიშვილი, ნახსენებია გაზეთ კომუნისტში („კომუნისტი“ №90 1933 (3646), ჯერვალშიც.

ამათგან ახლა ჩვენ გვანტერესებს **ქართული გვარი გერსამია**, რომელიც გერასიმედან მომდინარედ არის მიჩნეული ჩინებული ონომასტიკოსის პატა ცხადიას მიერ და ის გაზიარებულია; ჩვენც ასევე ვღებულობდით მას, სანამ სულ სხვა სამეცნიერო სტატიაზე მუშაობისას არ გადავაწყდით ასეთ ინფორმაციას:

Фамилия Герсамия началась из Опеченский посад (Новгородская область). В бумагах города Червень - помещик Соломон Герсамия (1626). Написание - Giersamiia или прозвание Герсам, а национальность Араб в 49% случаях--**გვარი გერსამია სათავეს იღებს ნოვგოროდის მხარის ოპეჩენის გარეუბნიდან (სავაჭრო უბნიდან) ქალაქ ჩერვენის ქალაქებში ნახსენებია - მემამულე სოლომონ გერსამია (1626). დაწერილობით Giersamiia ან შესაძლოა, იყოს მეტსახელი Герсам, ნაციონალობით კი 49% შემთხვევაში - არაბი** (<https://nominic.ru/Фамилия/Герсамия>).

თუ ბერძნული გერასიმესგან მივიღეთ ქართულ სივრცეში გერსამია და ასეთი გვარი თუკი რუსეთშიც ფიქსირდება, რატომ გვაქვს რუსეთშივე გვარი გერასიმოვი გერასიმედან?

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ნოვგოროდი სავაჭრო და დამოუკიდებელი ქალაქი იყო და ის ივანე მრისხანემ ისე დაიპყრო, როგორც უცხო ქალაქი და გავითვალისწინებთ ქალაქების განვითარების სპეციფიკასაც ყველგან, გასაკვირი აღარაფერი იქნება.

მეორე ცნობა ასეთია:

Фамилия Герсамия относится к виду не распространенной на территории России и стран ближнего зарубежья. В дошедших до наших дней заслуживающих внимание старых грамотах люди с этой фамилией были очень важными персонами из славянского московского боярства в 18-19 в., имевших определенную царскую привелегию. Первые корни фамилии можно обнаружить в списке переписи Древней Руси во времена царствования Ивана Грозного. У государя существовал специальный список уважаемых и благозвучных фамилий, которые вручались придворным только в случае особых заслуг или награды. Тем самым данная фамилия донесла личное оригинальное обозначение и является исключительной.

Написание фамилии латиницей: GERSAMIYA - რუსეთისა და ახლო საზღვარგარეთის ტერიტორიაზე გვარი გერსამია გავრცელებული არ არის. ჩვენამდე მოღწეული ძველი დოკუმენტების მიხედვით, ყურადღებას რომ იმსახურებენ, ამ გვარის ადამიანები იყვნენ ძალიან მნიშვნელოვანი პერსონები სლავურ-მოსკოვური თავადობიდან (ბოიარებიდან) XVIII-XIX სს-ში და ჰქონდათ განსაზღვრული სამეფო პრივილეგია. ამ გვარის პირველი ძირები შეიძლება ვნახოთ ძველი რუსეთის მიმოწერის სიებში ივანე მრისხანეს დროიდან. ხელმწიფეს ჰქონდა სპეციალური სია პატივსაცემი და კეთილხმოვანი გვარებისა, რომლებიც ენიჭებოდათ მხოლოდ განსაკუთრებული დამსახურების გამო. ასე და ამგვარად, გვარმა მოაღწია პირადი ორიგინალური მნიშვნელობით და არის გამონაკლისი. ლათინურად გვარი ასე იწერება: GERSAMIYA (<http://onomastikon.ru/proishogdenie-familij-gersamiya.htm>).

თუ გვარი გერსამია მართლაც ებრაული წარმომავლობისაა და ჩვენ ასე ვხედავთ, ისინი, როგორც ვაჭრები, ისე უნდა მოხვედრილიყვნენ რუსეთშიც, საქართველოშიც.

საქართველოს ყველა მხარეში დიდი მოთხოვნილება რომ იყო ვაჭრებზე, ამას მოწმობს თუნდაც მოგვიანო პერიოდის ერთი ფურცელი დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან: 1. ჯერ ვახუშტი ზაგრატიონი ახსენებს მცირე ქალაქ ჩიხორს, სადაც: “მოსახლენი არიან, იმერნი, სომეხნი და ურიანი ვაჭარნი (ბატონიშვილი ვახუშტი: 1973: 756 24-25); მეორე, დადიანს ალექსანდრე III-ის, იმერთა მეფისთვის (1639-1660), ტყვედ ჩავარდნილი მამის, გიორგი III-ის (1625-1639) გამოსასყიდად მოუთხოვია ჩიხორის ვაჭარნი და ჩხარის სომეხნი და ჰურიანი. ალექსანდრეს მეტი გზა არ ჰქონია და გადაუცია ისინი დადიანისთვის. მეფე გიორგი კი ამ ამბავს გადაჰყოლია დარდისგან. (ბატონიშვილი ვახუშტი: 1973: 829 4-9).

მსხემი და მწირი ძველი აღთქმის თარგმანებში ორიგინალის ტერმინებს - ებრაულში - გერ- ძირიან სახელებს, ენაცვლება, ხოლო ბერძნულში - პაროიკია-ს **παροιkia** და მისგან ნაწარმოებ ტერმინებს შეესატყვისება (ხახიაშვილი, 2013: 81).

გვაქვს ზმნა მო-გერი-ებ-ა-ც, რომელიც ქველ-ში განმარტებულია, როგორც თავდაცვა (ვისამე ან რისამე თავდასხმისაგან), ანუ **გერების, მოსულების, მოძალებულების** გაყრა (ლერნერი, ბინიაშვილი).

გერ ფუძე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, უნდა გვქონდეს ქართულ გვარებში: გერვალიძე, გერვალიშვილი და ჯერვალიძე.

კარგა ხნის წინ ჩვენ მივედით იმ დასკვნამდე, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთის გვარი ჯერვალიძე (ფშაური), რომლის საგვარეულო სალოცავი იახსარია შუაფხოში, ხოლო ფუძე გვარად ქისტაური ითვლება, სწორედ ფინიკიურ გერბალთან (ბაალის მფარველობაში მყოფი, ბაალის მსახური, მონა ბაალისა) უნდა ყოფილიყო კავშირში. სალოცავი იახსარი შუაფხოში როგორც ხევსურეთიდან, ასევე ჩრდილო კავკასიიდან და იქნებ სხვა ადგილებიდანაც მოსულთა სალოცავადაც ითვლება. აქსიომაა, რომ უცხოენოვან სახელებზე დაფუძნება გვარისა და ცალკე სახელადაც არსებობა სულაც არ ნიშნავს თუნდაც ღრმა წარსულში მათ უცხოურ წარმომავლობას.

მ. ჩუხუას მიხედვით, იქპერიულში არსებობს ფუძე **ჟერ** - უო//**ჯერ**-უო „ქვრივი ქალი“, ინგუშურად **ჟერ**-უო//, **ჯერ**-უო, ბაცბურად ჟერ-ო „ქვრივი ქალი“; **ს. ნახ. *ჟერ** <*ჟურ<*ჟორ, **ს. ნახ, *ჟურ**-ო „ქვრივი ქალი“. მეცნიერი ი. ყიფშიძეზე დაყრდნობით

[ყიფშ. 1914: 238] ხედავს მათთან **ზან. ზურ-ა** „დედალი“, მხდალი“ და **სვან. ზურ -აი** „დედალი“ კავშირს, რასაც ხსნის ს. ქართვე. უ და ს. ნახ. ე ხმოვნების მიმართებისას ლაბიალიზაციის მოშლის შესაძლებლობით ნახურში (ჩუხუა, 2008: 338).

რამდენად შეიძლება გვარი **ჯერვალბე** მომდინარეობდეს იქერიული **ჟერ** -უო//**ჯერ**-უო - დან, ვერაფერს ვიტყვით. ფაქტია, დღეს ჩეჩნებში **ჟერო კანტ** აღნიშნავს სწორედ ქვრივის შვილს; გერი სწორედ ქვრივ ქალთან ან მამა კაცთანაა დაკავშირებული, რომ საქართველოშიც არსებობს გვარი **ქვრივიშვილი**. „ქვრივი ქალი“ ძალიან ზოგადი შინაარსის სინტაქსური წყვილია, გარდა იმისა, რომ **„ძე ქვრივისა“** ბევრ ხალხთა ფოლკლორსა და ეპოსში, ეზოთერულ სიბრძნეში დიდი მითოლოგემაა და მასში შეიძლება მოვიაზროთ მიმართებითი ნაცვალსახელიც - „ვიღაც“.

სვანურშიც გვაქვს მსგავსი სემანტიკური ერთეული: **ერუწლე** (-ლეშიმ, -ლალ ბზ., -ლეშ, -ლელ ლშხ.), **ერუწლე**, **ლერუწლე** (-ლემ, -არ, -ლემ, 1429 -ლოლ) ბქ., [მ]ერუწლე (-ემ, -ალ) ლნტ., განუსაზღვ. ნაცვალსახ. -**ვიღაცა, ვინმე** (თოფურია, 2000: 638).

რამდენად შეიძლება ნაცვალსახელი გვარის ფუძედ? ასეთად ნ. ჯომიდავა ასახელებს გვარებს: ჩემია, არაჩემია, არჩემაშვილი (ჯომიდავა, 1996: 24). ჩვენ ვერაფერს დავძენთ.

ახლა გადავხედოთ არაქართულ სივრცეს. წინარე ბულგარულ მმართველთა შორის დასახელებულია ხანი **გერვალბანი**, დაახლოებით 582-584 წწ-ში, ერმის ტომიდან (**Носовский Глеб Владимирович** 4. <https://history.wikireading.ru/99717>).

ხანი გერვალბანი ბულგარელების, ხაზარებისა და კაზაკების საერთო ისტორიის ნაწილია (**Олег Данкир**: <https://proza.ru/2018/04/20/1712>), როგორც ჩანს, ხაზარეთის იმპერიის საბოლოო დაცემის შემდეგ, **964-966** წწ.

გამოდის, რომ **გერვალბი** როგორც ანთროპონიმი VI ს-ის ბოლოს უკვე დადასტურებულია ჩრდილო კავკასიაში.

როგორ უნდა მოხვედრილიყო, გავრცელებულიყო ანთროპონიმი გერვალბი ჩრდილო კავკასიაში?

ძალიან სიღრმეებში რომ არ წავიდეთ, უფრო ცხად ისტორიულ ფაქტებს მივმართოთ: რუსი მეცნიერის, ლევ გუმილიოვის აზრით, სექტანტი მაზადაკიტები (სექტანტი ებრაელები ირანში შაჰ კავადის (488-496 და 499-531) დროს), რომელთაც ირანის იმპერია

საშინელ დღეში ჩააგდეს, 529 წ-ს, დამარცხების შემდეგ, რეპრესიებს გადარჩენილნი, აღმოსავლეთ ჩრდილო კავკასიაში გადმოსულან და მოუყოლებიათ ირანული ენაც. ისინი ინტეგრირებულან ხაზარეთის იმპერიაში. ორთოდოქსი ებრაელების ნაწილი კი სპარსეთიდან ბიზანტიაში გადასახლებულა. შემდეგ 723 წელს ბიზანტიის იმპერატორმა ლევ III-მ (717-741), როდესაც მოსთხოვა ებრაელებს ქრისტიანობის მიღება, ორთოდოქსი ებრაელების ნაწილი ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში გამოჰქცევია იმპერატორის ბრძანებას (Гумилев, 1989: 117, 211-212). ამ თემასთან დაკავშირებით, ზღვა მასალა არსებობს. შორს რომ არ წავიდეთ, იოვანე საბანისძის დროს, ნერსე ერისმთავარი რომ გაექცა არაბებს ხაზარეთში, ეს იმპერია უკვე ოფიციალურად იუდაიზმის აღმსარებელი იყო [I 58: 9-11], თუმცა, ამავე ძეგლის მიხედვით, ქრისტიანებსაც უცხოვრიათ მშვიდად. ხაზარები ხომ ბიზანტიის მეგობრები იყვნენ? ხაზარეთში მურვან ყრუს ლაშქრობის შემდეგ კი (732 – 733 წწ.) მცირე ნაწილს მუსლიმანობაც მიუღია.

ასე რომ, ჩრდილო კავკასიაში წარმართულ რელიგიებს ემატებოდა ქალდეური სწავლება, ქრისტიანობა და მერე მუსლიმანობაც, რომელთაც მოჰქონდათ ძველი და ახალი აღთქმა თავისი ონომასტიკით - ანთროპონიმიკითა და ტოპონიმიკით. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბიბლიის სიმფონია-ლექსიკონი არ იცნობს ანთროპონიმს - გერბალი (Симфония к синодальному изданию Библии, 1995).

რუსეთის ფედერაციაში უამრავი ადამიანი ყოფილა გვარად: გერვალი, გერვალოვი. გვარის დასაბამად ითვლება XVIII ს-ის შუა წლები. ამ ეპოქის სასულიერო პირთა მასალების მიხედვით, გვარის მატარებელნი ყოფილან ღვთისმსახურნი; ეროვნებით კი დღეს არიან: რუსები, ბულგარელები, (ბულგარელებს ვნახეთ, რომ ხანიც ჰყოლიათ), აზერბაიჯანელები, ებრაელები. ევროპის სხვა ქვეყნებშიც ყოფილან ამ ფუძის მატარებელნი და არაბულ ენოვან ქვეყნებშიც. არაბეთის იმპერია ხომ სამ კონტინენტზე იყო გადაჭიმული? თუ ჩვენი კვლევა სწორია, ამ ჩამონათვალს დაემატებიან ქართველებიც. საქართველოში დღეს სოფელიცაა ჯერვალიძეები (თიანეთის მუნიციპ.).

სახელი **გერბალი**, შესაძლოა, საქართველოში არაბული დაპყრობის გზითაც შემოსულიყო ჯერბალის ფორმით. არაბები G-ს ჯ-

დ წარმოთქვამდნენ, თვით ბერძნულ სიტყვებშიც: **Γεράσιμος**/ ჯერასიმე, **Γεώργιος**/ჯეორჯიოს (მახარაძე, 1978, 41-55) და მერე ქართულ ნიადაგზე მომხდარიყო ბ-ს ვ თანხმოვანში გადასვლა. ჯ ბგერის წარმოშობის ერთ წყაროდ ქართულში სწორედ გ ბგერის აფრიკატიზებაა დასახელებული, თუმცა აკაკი შანიძე ქართულში გ-ს ჯ-დ ქცევას გამორიცხავს და მას არაბული გზით შემოსულ სახელებში მიიჩნევს ნორმად. მეცნიერი ცალკე გამოყოფს ჯ-ს საკითხს კოლხურში. (შანიძე, 1981: 490-491). ქართულში ბ-ს ვ-დ ქცევა ჩვეულებრივია ბიზანტიური პერიოდისთვის, რასაც ადასტურებს ათონური და პეტრიწონული სკოლიდან გამოსული თარგმანები. ხაზარული გზა გერვალის საქართველოში მოხვედრისა (როგორც სიმბიოზური ქვეყნისა ენობრივი და რელიგიური თვალსაზრისით), გვარ ხახანაშვილის, მარშაკ/მარსაგიშვილისა და ანთროპონიმ ჯულურას **джуру** /**juhur** (**მთის ებრაელი**) შემდეგ - (**juhur**/ ჯულურა ვაჟას „ბახტიონში“ სანათას შვილის სახელია) - მაინც უფრო დამაჯერებელი ჩანს. ხაზარები ხომ სწორედ **თარგამოსიანებად** მიიჩნევდნენ თავს? (Плетнева, 1986: 7). თვითონ **გერბალი/გერვალ და ბაალი/ვაალ** სლავური ენების სივრცეში სწორედ ვ-თია გადასული. ხაზარეთის იმპერია ალბათ უფრო უკეთ შესწავლას მოითხოვს ქართველი მეცნიერებისგან.

დასკვნა:

ამრიგად: როგორც თავიდანვე განვაცხადეთ, ჩვენი სამეცნიერო სტატიის შთამაგონებელია ნ. ჯომიდავას შრომები. უღრმესი მადლობა მას. თუმცა, ჩვენ მიერ შემოტანილია ბევრი ახალი თვალსაზრისი და შესაბამისად, ბევრი ახალი მასალაც:

1. ქართულ (მეგრ.) გვარ სტვილიას კავშირი ქართულ საზოგადო სიტყვა სტვირთან - სტვრი (ნ. ჯომიდავა) მართებულადაა მიჩნეული, მოყვანილია დიდძალი მასალა ამ სიტყვის - სტვირი - წარმომავლობის შესახებ, როგორც ქართული, ისე არაქართული. შემოთავაზებულია გვარის ბერძნულიდან მომდინარეობის შესაძლებლობაც სიტყვიდან **στῆλις ὁ /სტვლ** - ბოძი, სვეტი, ხიმინჯი. მილი; წარმოდგენილია ამ ბერძნული სემანტიკური ერთეულის შესახებ ინდოევროპული წარმომავლობის მასალაც: Av. *stū-na-* m., *stu-nā* f., Skt. *sthū-nā* f.; ასევე წარმოდგენილია მეორე სანკრიტული სიტყვა *stu* [stu] ქების, გალობის, ხმაურის შინაარსის

აღმნიშვნელი. მართლაც, ქართული საკრავი ინსტრუმენტი სტვი-რი გახლავთ მოკლე ხის ღრუ ღეროსგან დამზადებული და საკრავის მნიშვნელობა საქართველოში უნდა ჰქონდეს შეძენილი, ანუ ქართული სტვირი ორივე სანსკრიტული სიტყვის სიმბიოზს უნდა წარმოადგენდეს. გვარ სტვილი-აში კი თანაბრად დევს მისი წარმომავლობის ორივე შესაძლებლობა - ბერძნულიც და ქართულიც.

2. სტატიაში განხილულია ასევე ქართ. (მეგრ. გვარი) სალია; ნ. ჯომიდავას მიერ შემოთავაზებული გვარის წარმომავლობის ორ ვარიანტს დამატებული აქვს კიდევ ოთხი შესაძლებლობა, რომელთაც არანაირი ფონეტიკური კანონი ხელს არ უშლის, მაგრამ უპირატესობა მინიჭებული აქვს გვარ სალიას ლათინურიდან **I Salii, orum m [salio - ქურუმთა კასტა, II salio, salui (ii), saltum, ire - ხტუნვა - მომდინარეობის** იდეას. მოსაზრების დასასაბუთებლად მოყვანილია დიდძალი სხვადასხვა კატეგორიის ქართული და უცხოური მასალა.

3. ნაშრომში წარმოდგენილი მესამე გვარი გახლათ ქართული (მეგრ.) **გერია**, რომელიც ნ. ჯომიდავას აზრით, ან მეგრ. გერი/**მგლიდან** უნდა მოდიოდეს, ან ქართ. **გერიდან**; სტატიაში გავრცობილია გვარ გერიას ქართული გერიდან მომდინარეობის შესაძლებლობა, რომელიც თვითონ ებრაული/სემიტური (gēr) წარმომავლობისა ჩანს ქართულში (ლერნერი, ბინიაშვილი, ხანიაშვილი). სტატიაში გერ ფუმიან სახელებს შორის გამოყოფილია ებრ. ანთროპონიმი **გერსამიც**, რომელიც ლერნერისა და ბინიაშვილის სტატიაშიცაა მოყვანილი და ის ახლა ბევრი საინტერესო მასალითაა გავრცობილი;

გერ ფუმიანი გვარის კონტექსტშია განხილული ქართული (ფშ.) გვარი ჯერვალიძეც. მოყვანილია მისი წარმომავლობის რამდენიმე შესაძლებლობა: 1. სვანური, 2. ჩეჩნური და 3. სავარაუდოდ, მომდინარე ფინიკიური **გერბალიდან** და შემდეგ მოხვედრილი ჩრდილო კავკასიაში, ხაზარეთის ხაკანატში. გერვალი დღეს ფართოდ გავრცელებული გვარია ბულგარეთში, ალბანეთში, აზერბაიჯანში, რსფსრ-ში, Гербал/Гербалов/Gervalova ფორმით... საქართველოში ამ ანთროპონიმის შემოსვლის გზებად, კვლევის ამ ეტაპზე, მიჩნეულია, ჩრდილოეთიდან ხაზარული, შესაძლოა ჩეჩნურიც, რადგან ფუძე გვარი მაინც **ქისტაურია** და სამხრეთიდან

არაბული გზა, თუმცა, შეიძლება, არც ბერძნული გზა იყოს გამო-სარიცხი.

ვფიქრობთ, ჩვენი სტატია აჩვენებს იმ ენობრივ გარემოს, დამთხვევებსა და ცვლილებებს, რასაც საუკუნეთა განმავლობაში ადგილი ჰქონდა გეოპოლიტიკური ომების გამო ჩვენს ქვეყანაში, მიგრაციული ტალღების გამო. ჩვენ მასალა ლოკალური ჩარჩო-ბიდან გლობალურ სივრცეში გადავიტანეთ, რადგან იძლეოდა ამის საშუალებას და გავაფართოვეთ ქართული კაცის წარმოდგენა გლობალური პროცესებისა და მისი ზეგავლენის შესახებ.

დამოწმებული ლიტერატურის სია

აბულაძე, 1973 - აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

აკუშინი, 1955 - Ашукин Н. С., Ашукина М., Г., Крылатые слова, М., 1955.

ანდრონიკაშვილი 1966 - ანდრონიკაშვილი მ., ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან, თბ., 1966.

ახუაშვილი, 1999 - ახუაშვილი ი., ქართული გვარ-სახელები 2, თბ., 1999.

ბაბინოტისი, 1998 - Μπαμπινωτη Γ. Δ., Λεξικότης νεας Ελληνικής γλωσσας, Αθήνα 1998.

ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973 - ბატონიშვილი ვახუშტი, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, 1973.

ბეეკესი, 2010 - Robert Beekes Etymological Dictionary of Greek BRILL LEIDEN • BOSTON, 2010.

ბიბლია, 1987 - ბიბლია, საქართველოს საპატრიარქო თბ., 1989.

გაჩეჩილაძე, 1997 - გაჩეჩილაძე ს., სიტყვიერებისა და ლიტერატურის თეორია: IX-X კლ. სახელმძღვ.. - მე-2 გა დამუშ. დაშევს. გამოც. თბ., 1977.

გუმბილიოვი, 1989 - Гумилев Л. Н., Древняя Русь и Великая степь, М., 1989.

დანელია, 1997- დანელია კ., სარჯველაზე, ზ., ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1997.

დანკირი, Данкир Олег Хан Гостун.*** (Чин)Казачиние. Энциклопедия казачьих чинов. X-X <https://proza.ru/2018/04/20/1712>.

დვორეცკი, 1958 - Дворецкий И. Х.. Древнегреческо-русский словарь, (в 2-х тт) , т. I, М., 1958.

დვორეცკი, 1958 - Дворецкий И. Х.. Древнегреческо-русский словарь, (в 2-х тт) , т. II, М., 1958.

დვორეცკი, 1975 -Дворецкий И. Х.. Латинско-русский словарь, М., 1975.

თეოდორიტე კირელი, 1993 - Феодорит Кирский. Церковная история. Книга 5. Глава 39. О гонении в Персии и о тамошних мучениках, М., 1993.

თოფურია, 2000 - თოფურია ვ., ქალღაღი მ., სვანური ლექსიკონი, თბ., 2000.

იმნაიშვილი, 1986 - იმნაიშვილი ივ., ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბ., 1986.

Иллюстрированная история религий“ М., 1899.

კვირიკაშვილი, 2007 - კვირიკაშვილი ლ., ბერძნულ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონი, ტ. VII, თბ., 2007.

კომუნისტი, 1933 - გერვალისვილი ნესტორ, გაზეთი „კომუნისტი“ #90 1933 (3646):
https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/334025/1/Komunisti_1933_N90.pdf

კოჩერგინა, 1987- Кочергина, В. А., Санскритско-русский словарь, Под ред. В. И. Кальянова; М., 1987.

ლერნერი, 1991 - ლერნერი კ., ბინაშვილი ლ., გერძირის ეტიმოლოგიისათვის ქართულში, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბ., 1991.

მაირჰოფერი: <https://translate.academic.ru/%28σῦ λος/el/xx/>).

მახარაძე, 1878 - მახარაძე ნ., ბიზანტიური ბერძნულის წარმოთქმის საკითხები, თბ., 1978.

მიხეილ დე ვანი, 2008 - Michiel de Vaan Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages Brill Leiden-Boston 2008, https://drive.google.com/drive/folders/1_2pbM94CQ9Wu4N95IGmcKDzL9ckH4qob

მცხეთური ხელნაწერი, 1981 - მცხეთური ხელნაწერი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ელ. დოჩანაშვილმა, თბ., 1981.

ბოსოვსკი, Носовский Глеб Владимирович 4. Полный список болгарских ханов, великих князей и царей: <https://history.wikireading.ru/99717>.

ნუსტრემი, 1998 - Нюстрем Э., Библейский энциклопедический словарь, Санкт-Петербург 1998.

ობნორსკი 1890-1907 - Обнорский Н. П. Салии, жрецы, Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890—1907;

https://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ/Салии,_жрецы

ორბელიანი 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული I, თბ., 1991.

ორბელიანი 1993 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული II, თბ., 1993.

პლუტარქე, 1990 - Плутарх, Нума Помпилий 13. Избранные жизнеописания, М., 1990.

ოლივე პიტი, Olive Pits and Alef-Bets: Notes on the Qeiyafa Ostrakon: <http://ralphriver.blogspot.com/2010/03/olive-pits-and-alef-bets-notes-on.html>.

რინეკერი, 1999 - Ринекер, Библийская энциклопедия Брокгауза: Ринекер Ф., Майер Г. - М., 1999.

<https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/biblejskaja-entsiklopedija-brokgauza/>

პლეტნევა, 1986 –Плетнева С. А., Хазары, М., 1986.

სალიები Salii. *National Statistics Institute Municipal Register of Spain of 2022* — 2022. Т. 90, 1,235.

Лазарус Салий - Lazarus Salii:

https://ru.wikibrief.org/wiki/Lazarus_Salii

Салли, [https://ru.wikipedia.org/wiki/Салли_\(Армения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Салли_(Армения))

საქართველოს სსრ გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1987.

სიმფონია, 1986 - ქართლის ცხოვრების სიმფონია-ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1986; ტ. II, 1986.

სიმფონია, 1995 - Симфония к синодальному изданию Библии, Стоггольм, 1995.

ტარნი, 1949 -. Тарн В., Эллинистичечкая цивилизация, пер. с англ. М., 1949.

(ქეელ) ჰაინც ფენრიხი, 1990- ჰაინც ფენრიხი, ზურაბ სარჯვე-
ლაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990.

ქაჯაია, 2002 - ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. 2.
(ზ-ს), თბ., 2002.

ღლონტი, 1975 - ღლონტი ალ., ქართველური საკუთარი
სახელები, თბ., 1986.

ღლონტი, 1975 - ღლონტი ალ., 1975, ქართულ კილო-თქმათა
სიტყვის კონა, ტ. I, II, თბ., 1975.

ღოღობერიძე, 1975 - ღოღობერიძე ნ., ასკინვილა, ქართული
საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 1, თბ., 1975.

შანიძე, 198 - შანიძე ავ., ჯ. ბგერის წარმოშობის წყაროები
ქართველურ ენებში, თხულებანი, ტ. II, თბ., 1981.

შენგელია, 2013 - შენგელია ე., საყვირის შესატყვისისათვის
მეგრულში, ეტიმოლოგიური ძიებანი X, თბილისი 2013.

შიშნიაშვილი, 1958 - შიშნიაშვილი ნ. „ქართული ხალხური
მოდრავი თამაშობები, თბ., 1958.

ჩუხუა, 2002-2003 - ჩუხუა მ., ქართველურ ენა-კილოთა
შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2002-2003.

ჩუხუა, 2017 - ჩუხუა მ., ქართულ-ჩერქეზულ-აფხაზური
ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბ., 2017.

ჩუხუა, 2008 - იბერიულ-იჩქერიულ ენათა შედარებითი
გრამატიკა, თბ., 2008.

ძეგლების სიმფონია, 2005 - ძველი ქართული აგიოგრაფიული
ლიტერატურის ძეგლების სიმფონია - ლექსიკონი, ნარგიზა
გოგუაძის, ზურაბ სარჯველაძისა და მზექალა შანიძის რედაქციით,
I (ა-ლ), თბ., 2005; ტ. II (მ-რ), 2007.

ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი, თბ., 2008.

წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, 1989 - წიგნნი ძუელისა
აღთქუმისანი, შესაქმისად, გამოლვათად, ყველა არსებლი ხელნა-
წერი მიხედვით, გამოსაცემად მოამზადეს ბაქარ გიგინეიშვილმა
და ცოტნე კიკვიძემ. გამოკვლევა ბაქარ გიგინეიშვილისა, თბ., 1989.

ჭაბაშვილი, 1989 - ჭაბაშვილი მ., უცხო სიტყვათა ლექსიკონი,
შეადგინა და წინასიტყვ. დაურთო მ. ჭაბაშვილმა. მე-3 შესწ. და
შევს. გამოც. თბ., 1989.

ჭინჭარაული, 2005 - ჭინჭარაული ა., ხევსურული
ლექსიკონი, თბ., 2005.

ხანმეტი ტექსტები, 1984 - ხანმეტი ტექსტები, ნაკვ. I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და სიმფონია დაურთო ლ. ქაჯაიამ, თბ., 1984.

ხახიაშვილი, 2013., ხახიაშვილი ნ., სიტყვა მსხემის ეტიმოლოგიისათვის, ეტიმოლოგიური ძიებანი X, თბ., 2013, 81.

ჯავახიშვილი, 1990 - ჯავახიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, თბ., (1938), 1990,

ჯერვალიძე, 2015 - ჯერვალიძე ქ., პეტრიაშვილი ნ. ონომასტიკური ძიებანი: ბაღვაში, ლიპარიტი, კრებული „ახალციხე, ონომასტიკა 2015“.

ჯომიდავა, 1996 - ჯომიდავა ნ., კოლხური გვარ-სახელები, თბ., 1996.